

„AKCIÓ INDUL!”

A TÖRTÉNET KISAJÁTÍTÁSA AZ ETNOGRÁFIAI ÉRTELMEZÉSBEN

SZABÓ Á. TÖHÖTÖM

„Hát soha semmit nem lehet a maga valójában kifejezni, a maga anonim alakulásában visszaadni, soha senki nem lesz képes visszaadni a születendő pillanat hangzavarát.”

Egy régi kérdéssel hozakodnék elő: mi a viszony a terepen hallott, gyűjtött történetek és az őket értelmező etnográfiai magyarázat között, hisz az etnográfusok által keresett tudás, a tudások és jelentések szövegekké, történetekké formálódva mutatkoznak meg, amelyeket értelmezéseinkkel legtöbbször megfosztunk ettől a jellegzetességtől, szétszedjük a történetet. Azt feltételezzük, hogy abban, amit láttunk, hallottunk, tapasztaltunk, nincs rend, és hogy ezt a rendet mi tudjuk megteremteni – sőt nekünk kell megteremtenünk. Ezzel mintegy elvitatjuk az adatközlők igényét arra, hogy magyarázataik érvényesek legyenek. Pontosabban: elvitatjuk az adatközlőknek a koherens világmagyarázati rendszerek létrehozására való képességét, hisz mi vagyunk azok, akik a szabálytalanul és mindenféle következetesség nélkül folyó történetekben meglátjuk a koherencia magvát, és e mag köré összefüggő, következetes magyarázat tudunk építeni. Ami – és itt rejlik a paradoxon – mégiscsak a beszélgetőtársainktól hallott történetekből bomlik ki, tehát az a kérdés, hogyan tudunk egyensúlyt teremteni az ő magyarázataik és a miénk között. Ez akár az émikus–étikus, leírás–magyarázat közti különbségtétel vagy az informátor–kutató közti aszimmetrikus viszony tudatosítása is lehet – és mégis több annál. Többes áttételeken keresztül azt igyekszem elmagyarázni, hogy mennyire egyszerű és akár megismételhetetlen, amit etnográfusként teszünk, amikor az íróasztalnál ülve megpróbáljuk összerakni a terepen látott jelentéseket.

Mondandómat két történet alapján, a két történet egymásra vetítésével bontom ki: mindkét történet kiindulópontja néhány nem köznapi esemény. A történetek egyike irodalmi szöveggént áll rendelkezésünkre, a másik az olvasók előtt formálódik etnográfusi magyarázattá. E rövid írás mottóinak forrásul szolgáló irodalmi szöveg számomra – kissé sajátosan értelmezve – valójában allegóriája annak a munkának, amit végzünk. A főhős és friss ismerőse, Fuks egy vidéki családi panzióba érkezésük után furcsa jeleket tapasztal környezetükben, arra gondolnak, hogy valaki ezeket a jeleket szándékosan hozza létre, és megfejtésükkel utánajárhatnak a hely körül lengő titkoknak. A két vendég tehát jeleket értelmez,

egymás mellé rakja őket, és jelentéseket alakít ki. A káoszról rendet akarnak teremteni, és mindent, még a teljesen nyilvánvalóan véletlenszerű jeleket is a fejükben kialakult rendhez rendelik hozzá.

Úgy viselkedünk, mint Fuks – amikor a könyvet először olvastam, akkor kajánul mindig magamat, magunkat láttam, amint egy rosszul állított szekérrúdból, felakasztott verébből, macskából jelentésetek történeteket rakunk össze. Nem vitatom a kultúra konvencionális és megismerhető jellegét – e rövid etnográfusi történettel csak felhívom a figyelmet arra a bonyolult és folyamatosan jelen levő viszonyra, amely a történetek, a hozzájuk fűzött – és a helyi világokban mindenféle szakirodalmi megalapozottság nélkül is funkcionális – helyi magyarázatok, a mi magyarázataink és a megfigyelői szerepeink között feszül. Hisz a helyi történetekből élünk, ugyanakkor abban az esetben tudjuk jól pozicionálni magunkat egy szakmai mezőben, ha ezeknek a történeteknek a helyi magyarázatértékét minél inkább ki tudjuk egészíteni, ha ezeken a magyarázatokon túl és tőlük minél távolabb találunk újabb értelmezési modelleket. Miközben ebből élünk, megsemmisítjük a történetet és a történet mögött domborodó emberi arccokat, és megfosztjuk a mesélőket az értelemadás jogától.

„Létezik olyasmi, hogy a valóság túlburjánzik, már-már elviselhetetlenül felduzzad.”

Mint említettem, a mondandóm másik szála egy másik történetből bomlik ki, egy megtörtént esetből, amely egy székelyföldi faluban borzolta fel a kedélyeket a kétezres évek elején. Egy jó, már-már a hihetetlenig fokozódó történet, de mindenképp kerek egészsze formálódó narratíva a még mindig átmenetét élő faluból, ahol a valóság túllép azokon a kereteken, amelyekben egy ilyen helyet el szoktunk helyezni, és mégis megmarad a helyi viszonyokból érthető mindennapiság struktúráiban.

A történet azzal kezdődött, hogy az özvegységben élő F. I.-né örökséghez jutott, és ezt a faluban – mint minden rendes, valamirevaló faluban – mindenki tudta. Miután azonban megkapta az örökséget, nem sokkal egy levelet is kapott, amelyben a helyiek szerint az állt, hogy az özvegyasszony az elkövetkező napok egyikének estéjén tegyen egy meghatározott összeget egy borítékba, helyezze el a református templom bejárati kapuja előtt egy kő alá, majd menjen tovább, kifelé

az úton, és a félkész vagy már inkább romos, a szocializmusból ott maradt *blokk* előtt tegyen úgy, mintha valakinek köszönné. Ezzel jelezze tehát, hogy a dolog rendben, az összeg ott lapul a kő alatt. A levél végén pedig ott állt, hogy ne értesítse a rendőrséget vagy más hivatalos szervet, mert a háza felgyújtását kockáztatja. Úgy tűnik, a zsaroló ismerte a mesterségét. Ennek ellenére özvegyasszonyunk meg sem állt a testvéreig, akivel addig hányták-vetették a dolgot, amíg arra jutottak, hogy nem engedik lóvá tenni magukat, s így szóltak a polgármesternek, a rendőrségnek, akik aztán egy ügyes kis rajtaütést eszeltek ki. Ebben talpraesettebb és becsületesnek hitt, tehát az ügyben vélhetően nem érintett helyi házasembereket is bevontak, akik egy esetleges csihupuhítól sem riadtak volna vissza. A nagy nap estéjén minden a megbeszéltek szerint zajlott: F. I.-né a kijelölt helyre rejtette a pénzt, az utcán kifele mentében bólintott a *láthatatlan kéz*nek, jelezte, hogy az összeg a helyén, miközben a beavatott, a lepel lerántására szerveződött társaság tagjai kapuk és kerítések mögött, a polgármesteri hivatal előtt és a volt téesz udvarán lapultak, és várták a zsaroló felbukkanását. Nem kellett sokáig várni rá, hisz a helyszínre begurult egy Dacia, abból meg kiszállt a feltételezett zsaroló. Ekkor állítólag már suttozták az egyik kapu mögött, hogy a dolog nincs teljesen rendjén, hisz ez P., egy volt pártember (mai szavainkkal: nómenklaturista), de mindenképp egy jól szituált család feje, akinek nincs szüksége holmi zsaroláson szerzett pénzekre. De P. már ott volt, ott voltak a rajtaütést végrehajtó kommandó tagjai is, így hát a helyszínen szintén jelen levő polgármester bekiáltott a hordozható hangosbemondóba: „Akció indul!” És az akció beindult. A zsaroló beugrott az autóba, és bár a helyiek az autóval érkezést egy kicsit rendellenesnek érezték, mégis fel voltak készülve rá, mert a volt téesz udvaráról menten nyomába szegődött egy másik Dacia, így ketten porzottak, mint a szélvész, a falu aszfaltot soha nem vagy nagyon rég látott utcáin. Nem tudni, hogy az üldöző újabb típusú autójának, a zsaroló rosszul számított útvonalválasztásának vagy e kettő összjátékának köszönhető-e, hogy a zsarolót elkapták, így a zsarolással induló, gyújtogatással való fenyegetőzéssel folytatódó, rajtaütésben és autós üldözésben végződő ügy első fejezetére a helybeliek pontot tettek. Megvolt a bűnöző, újra rend lett a világban.

A helyiek – ki-ki vérmérséklete, a zsarolóval vagy a megszarolttal való kapcsolata függvényében – jó ízűen, iróniával, kajánsággal, kárörömmel, dühvel mesélik a történeteket. Felelmegetik, hogy a zsaroló mindig is szeretett lányokhoz járni, és állítólag ebbe a bűnténybe is épp aktuális szeretője taszította, sőt még a tél folyamán megesezt, néhány rúd szalámi eltűnésével végződő, de azóta fel nem göngyöltetett bolti betörést is összefüggésbe hozzák vele. Szóval utólag, diskurzív úton is igyekeznek rendet teremteni a világban, régi bűneseteket, betöréseket, lopásokat varrnak az elkövető nyakába, indítékokat találnak ki, mondják, hogy a levelet is női kéz írta, és

így már minden érthető. Magyarázatokat fűznek az eseményekhez, kerek történetekké formálják. Vagyis már egyfajta koherens képet alakítanak ki a történetekről: amint mesélik az eseményeket, saját világukra vonatkoztatva végérvényes magyarázati értéket ítétenek bele.

„Az éjszaka rejtélyei megfeneklettek a magyarázat száraz homokján.”

A történet szinte kínálja magát, hogy – ha már felfigyelt rá egy külső szemlélő – eredeti zamatát, narratív struktúráját megőrizve kerüljön be az érdeklődő idegenek által is számon tartott szövegtudományba. Hogy irodalmi szöveggé váljon.¹ De épp itt van a bökkenő – mert mit tesz az etnográfus egy ilyen történettel? Meg akarja fejteni az eseményeket, és kicsit többet is tesz ennél: tudományos értéket követel ennek a megfejtésnek. Rátelepszik a történésekre, továbbmagyarázza, ezzel kiegészíti vagy esetenként kioltja a helyi magyarázatokat, szakértő megfigyelőként – mint aki *többet* látott, *jobban* érti, hisz kontextusba tudja helyezni – betolakszik a történet és az olvasó közé. Milyen lehetőségei vannak egy ilyen történetnek a maga valójában tovább élni az esemény, a helyben mesélt történet, az irodalmi szöveggé formálódás lehetősége és az etnográfiai magyarázat közös erőterében?

Akció indul – de ez esetben az etnográfus tudományos akciója, aki az eset kapcsán megmagyarázza a helyi társadalom működését. Hisz fennáll a veszélye, hogy etnográfusként – a kiránduló Fukshoz és barátjához hasonlóan – a káoszról felbukkanó jeleket személyesen nekünk szóló jelzéseként értelmezzük, amelyeknek a jelentését csak nekünk, a szakavatott idegeneknek adatott megfejtünk. *Akció indul* – és hadba lendítjük az addig bennünk lapuló elméletek egész kommandóját, akik majd megfogják a kezelhetetlen, kaotikus eseményeket, leleplezik és rendbe rakják őket. Mit is teszünk valójában? Egyszerűen strukturalista, individualista vagy bármilyen más, nekünk tetsző magyarázati modellbe helyezük az eseményeket, és személyiségünk, tudományos szocializációtól, tájékozottságunktól, szakmai érdeklődésünktől függően a következőképpen magyarázzuk a történetet:

1. Az első megközelítés az lehetne, amely a magyarázat során arra a tételre alapoz, hogy az átmeneti idők normarendszereiben keletkező rések teszik lehetővé vagy engedik meg hasonló események bekövetkezését. Ez a tétel a társadalmi nyomásnak és az ellenőrzésnek az átmenetekben való gyengüléséből és abból indul ki, hogy a megelőző időszak normarendszerei egyes, addig szabályozott területeknek a lefedetlenül hagyásával érvényüket veszítették, és ezekre a területekre a közösség még nem dolgozott ki új normá-

1 ■ Nem térek ki rá, de azért érdemes elgondolkodni az irodalom világmagyarázati státusán.

kat. Még hozzá lehet fűzni ehhez, hogy ilyenről sok példánk volt, hisz az átmenetben meggazdagodók, a hagyományos stratégiákat felcserélők pályáját, a némiképp deviáns viselkedést nemegyszer magyaráztuk a korábbi szigorú normák hiányából fakadóan a saját – és addig egyes közösségekben még nem szabályozott – út követésére nyíló lehetőséggel. Ennek megfelelően a zsaroló egyszerűen ezeket a hiatusokat használta ki, amikor az örökséghez jutó özvegyet háza felgyújtásával fenyegette.

2. Egy másik, az előbbivel szorosan összefüggő magyarázat szintén az átmenetből és a normák hiányából indulna ki, amikor az eseményeket XIX. század végi előképekre vetítene vissza. Ebben a korszakban az átmenet, a tőkés világgazdaságba integrálódó nemzetállam felől a falusiakra nehezedő nyomás, a társadalmi struktúrák és hagyományos közösségek felbomlása következtében a társadalom periferiájára sodródott és a saját helyüket kereső bandák járták a vidéket, és házuk, gazdaságuk felgyújtásával fenyegették a gazdákat, és természetesen védelmi pénzt követeltek tőlük. A zsaroló e magyarázat szerint történelmi előképekben már kódolt kulturális mintázatok (*patterns*) mai beteljesítője, akinek nem volt egyéb dolga, mint hogy a jól ismert motívumokat helyi viszonyokra alkalmazva aktualizálja. E magyarázat egyik mellékszála lehetne a domesztikált tűz civilizatorikus hatásáról és az emberek, csoportok közötti konfliktusokban betöltött szerepéről beszúrt bekezdés, ahol szintén évszázados mintázatok keretében lehetne visszautalni az eseményeket. Az efféle magyarázat azért is helyénvalónak tűnhetne, mert – hogy tovább bonyolítható legyen az összefüggések sora – a zsarolónak volt egy szőlőbeli háza, amely épp akkor épült, amikor a zsarolás forgatókönyvét bemutató részben már említett tömbház is. És azt talán mondanom sem kell, hogy P. ekkor állt a község pártapparátusának az élén, az építkezés így az ő irányítása alatt folyt. Ám a lényeg: közvetlenül a nyolcvankilences változást követően, kilencven márciusában felgyújtották a szőlőbeli házat, tehát a közösségben a tűzzel való büntetés – melyet a zsaroló a saját bőrén tapasztalhatott – már ismert technika volt.

3. Újabb magyarázat lehetne a szintén a normák felől induló elmélkedés arról, hogy a zsaroló deviáns volt-e vagy sem, és itt akkor rögtön lehetőség nyílna a deviancia helyi értelmezéseiről és relatív jellegeről gondolkodni, miszerint ami egy közösségben egyik korban deviáns, az egy másik közösségben és esetleg más korban teljesen a normalitás határán belül van. Így ebben a magyarázatban ki lehetne térni arra, hogy a falusi társadalom (archaikus közösség?) kettős erkölcsének megfelelően a férfiak számára máshol húzták meg a szexuális erkölcsösség és erkölcstelenség határát, és a szeretőtartás – ha azokon a bizonyos határokon belül mozgott – elfogadott jelenség volt. A zsaroló egyszerűen rosszul interiori-

zálta ezeket a határokat, a szeretőtartásban túl megszűre ment – és kész volt a baj.

4. Fontos magyarázati elemet nyerünk, ha kitérünk arra, mennyiben hatottak filmes és a médiabeli elemek egyrészt a zsaroló, másrészt a neki csapdát állítók cselekedeteire. Honnan vehette az ötletet a zsaroló – hacsak nem az évszázados mintákat vette elő –, hogy olyan aprólékos gondossággal kimunkálja tervét? Allítólag a követ is ő maga vitte a tethelyre, hisz a helyiek szerint ott nem volt egy pénzzel teli boríték elrejtésére alkalmas, lapos kő, sőt valaki még arra is emlékezni vélt, hogy a kérdéses nap délutánján látta a zsarolót, amint egy követ helyezett el a bejárat előtt, és kérdezte is magában, hogy vajon mit akar P. azzal a kövel. Az aprólékosághoz még az is hozzátartozott, hogy jelezte az özvegygel: minden rendben. Semmit nem bízott a véletlenre. Az már örök kérdés marad, hogy miért éppen a romos blokk előtt kellett sorra kerülnie a biccentésnek vagy köszönetnek. És honnan a csapdaállítás és autós üldözés filmszerűsége egy ilyen faluban? Kézenfekvő a magyarázat: mindez olyan, mint egy akciófilmben, tehát a szereplők onnan meríthették az ihletet.

5. Végül ki lehet térni az egyéni indíttatásra is, hisz ha a vállalkozások elterjedésének magyarázatában is érvényesnek tartunk egy individualista modellt, mely szerint a vállalkozó személyi kvalitásai, egyéni beállítottsága, kockázatvállalási hajlama, újító törekvései következtében megy el az adódó lehetőségek határán túlra, miért ne lehetne itt is azt feltételezni, hogy a zsaroló személyiségjegyei vezettek el ehhez a helyzethez? Ha ismert a *vállalkozó pillantása* megközelítés, mely szerint a vállalkozásba belevágó személy a környezetét újszerűen fogja értelmezni, miért ne lehetne erre a helyzetre is vonatkoztatni ezt a megközelítést, és azt mondani, hogy miképp a vállalkozók, úgy P. is újszerű erőforrásokat látott meg az örökséghez jutó özvegy vagyonában? Vállalkozó is lehetett volna, de kvalitásait rossz mederbe csatornázták. Ebben az értelmezésben esetleg csak az kelthetne egy kis zavart, hogy a falusi kisvállalkozók nagy többsége nem igazi innovátor, tehát a schumpeteri modell nem teljesen illik rájuk.

A lehetséges magyarázatokat természetesen tovább lehetne folytatni – kinek-kinek ízlése szerint, vagy szintén egyéni ízlés, hozzáállás alapján ezeket tettszész szerinti adagolásban keverni is lehet, és létre lehet hozni egy kumulatív kauzális modellt, amelyben minden, az egyes magyarázatokba nem teljesen illeszkedő elem megtalálja a maga helyét. Egyszóval megfelelő körültekintéssel meg lehet konstruálni egy véglegesnek tűnő értelmezést, amelyen aztán a legkörmönfontabb kolléga sem találhat fogást.

De legvégül – és ez fontos – a társadalom mérnöke szerepet vesszük magunkra, vagy pedig a lezajlott folyamatok alapján a majdan bekövetkező folyamatok előrejelzésére való képességünket csillogtatjuk

meg, amikor ezeket a majdan bekövetkező eseményeket lehetséges scenáriókba szervezzük, és mindenképp elejtünk néhány mondatot az egyén szociális haláláról, mondván, hogy ilyen extrém helyzetben és a normák ilyen szintű áthágásának következményeként a közösség ki fogja zárni a gaztett elkövetőjét, megszakítja vele a kapcsolatait. Bármennyire hiányosan működjenek is a helyi szankciórendszerek, ilyen mérvű eseményeknél a kisközösségi ellenőrzési formák érvénybe lépnek, és az egyén szociálisan megszűnik létezni.

Etnográfusként e magyarázatokkal és a végső következtetéssel két síkon végezzük ki a szereplőnket: a szociális halál tényének az értelmezésbe való beillesztésével a zsarolót megfosztjuk legitím társadalmi szerepétől és attól a lehetőségtől, hogy a közösség esetleg ne zárja ki, vagy ne tudja kizárni, a magyarázat egészével pedig megfosztjuk emberi vonásaitól. Egy tényező kiemelkedően fontos: bizonyítanunk kell, hogy a helyi értelmezésen túllépve megértettük és meg tudjuk magyarázni az eseményeket.

Mindeközben megfledkezünk arról, hogy – mint már mondtam – a helyiek is meg akarják érteni a történeteket, magyarázzák, összekötik régi eseményekkel, kontextusba helyezik, még ha nyilvánvalóan nem is abba, amelybe az etnográfus helyezné. De saját maguk számára, mondhatni saját használatra létrehoznak egy magyarázatot, amely akár még az általunk felsorolt magyarázati modellek egyes részeit is tartalmazhatja – értelemszerűen más fogalmi eszközökkel kifejtve. Elfojtjuk a helyiek hangját, holott ők is létrehozhatnak egy számukra működőképesnek számító értelmezést arról, hogy mi is történt – hisz az ő világukkal történt, az ő békés mindennapjaikat kavarta fel a zsarolás és a zsaroló lebukása, számukra borultak fel egy időre a világertelmezési keretek, tehát nekik kell ebben rendet rakni. A zsaroló családjának és a közösségnek egyaránt az a törekvése, hogy megmagyarázzák az eseményeket. Ebbe a magyarázatba a történetek függvényében újabb és újabb elemek kerülnek, és beleillesztik a történet folytatását is: a család P.-t a közeli város ideggyógyászatára utaltatta be. Hogy ezzel mintegy mentesítsék az elkövetett tettek felelőssége alól – teszik hozzá a helyiek, jelezve, hogy ők átlátnak az utólagos magyarázat igen gyenge szövetű szitáján. És azt is elmesélik, hogy a kórházba beutalt, alacsony növésű, és már ezért egy picit neveléses *beteg* a folyosón sétálva nekiugrik az orvosoknak (ezt mellen összekulcsolt karral mutatják is, és buffogó hangot adnak ki mellé), így játssza az elmebeteg. Hogy az etnográfus ehhez milyen, Foucault-tól származó magyarázatokat fűzne, arra talán fölösleges kitérnem.

RÖVID KITÉRŐ A REFLEKTÁTLAN TÖRTÉNETMESÉLÉSRŐL

Ezen a ponton el kell utasítanom az olvasókban vélhetően már megfogalmazódott vádat. Olybá

tűnhetett, hogy én itt olyan történetmesélő etnográfusi szerep mellett török lándzsát, amelyben a képzelt etnográfus az informátoroktól hallott történeteket, szövegeket szinte szóról szóra meséli, és a semmiféle értelmezésbe be nem emelt szöveget a kontextus – mert egy konferencián hangzik el vagy folyóiratban, konferenciakötetben szerepel – ruházza fel a vélt tudományos jelleggel. Ilyet főként az amatőr mozgalommal több ponton érintkező néprajz határmezsgyéjén sokat látni. Ez a másik véglet, de ez talán még rosszabb, hisz az ilyen, amatőr módon létrehozott szövegek még annyira sem tudatosítják az értelmezés létrehozásában feszülő ellentmondásokat, mint a nagyon kisajátító, az elsődleges narratívákra rátelepedő, azokat elfedő tudományos diskurzus, amelyben végső soron akaratlanul is exponálódnak a leírás és az értelmezés valamilyen viszonya. Az utóbbival szemben a történetmesélők számára nem problematizálódik a rend és a nem rend, a káosz, a jelek vagy nem jelek kérdése, a helyiek világertelmezési gyakorlatának az érvényessége, az émikus és az étikus horizontok közötti folyamatos mozgás dinamikája. Ebben a közegben a szövegek önmagukban értékesek, mert egy kultúra reprezentáns produktumai – és ebből a szempontból az itt elmesélt történet minden bizonnyal gyűjtői horizontjukon kívül marad, és mindaz, amit ezzel kapcsolatban mondhatunk, fölösleges úri huncutság.

„az értelem erőtlen a hatalmasra növő, megsemmisítő, mindent körülöfölgő valósággal szemben”

Kérdésem az, hogy képesek vagyunk-e tudatosítani magunkban, és reflektálttá tenni magunknak és az olvasónak (legtöbbször egy másik szakértő megfigyelőnek) azt a folyamatot, amint pillantásunkkal kiragadjuk ezeket az eseményeket a maguk közegéből, és a tárgy többszörös megkonstruálásán keresztül a szakmai mező egy adott pontján pozicionáljuk magunkat. Többszörös konstrukciót mondok, hisz fixáló pillantásunkkal egyszer a terepből emeljük ki a történeteket, majd az íróasztalnál a tudományos diskurzusba ágyazva, paradigmákba illesztve konstruáljuk meg újra. Adott a tudományos nyelv, amelyet rákényszerítünk a történetre, és ezen keresztül az e nyelv kínálta látásmódot nevezzük meg legitimként. Ennek a folyamatnak persze további következménye, hogy mintegy használóivá és hasznélvezőivé válunk a történetnek (ami helyi szinten valakinek a lebukása, másnak sikere, megint másnak ok a káröröme). E konstrukciós folyamat során tudjuk-e, hogy a magyarázataink esetlegesek, az eseményekről létrehozott reprezentációink – akárcsak az események – egyszeriesek, és mindezzel együtt nagyon távol kerülnek a helyi világoaktól?

Mert az események nem értek véget a zsaroló lebukásával és a család abbéli igyekezetével, hogy a kórházba utalással tisztára mossa a pácba került családtagot. Ha már csapdát állítottak és lebuhtattak vala-

kit, akkor annak az ügynek – mivel az akcióban a rendőrség is benne volt – a rendőrségre kellett jutnia. Am érdekes módon először nem történt semmi, úgy tűnt, hogy a zsaroló megússza az ügyet, a helyi hatalmasságok fátylat borítanak a történetekre. De a faluból valaki vagy valakik – a helyiek azt mondják, hogy az ügy végkimenetelével elégedetlen, és egyébként folyamatosan negatív diszkriminációnak kitett, tyúklopásért börtönhónapokat leülő cigányok – feljelentést küldtek a megyei rendőrkapitányságra. És ennek következtében végül az ügyet először eltusoló rendőrparancsnok esett áldozatául az eseményeknek, mivel a feljelentés nyomán beindult megyei kivizsgálás eredményeként lefokozták, és áthelyezték egy szomszéd községbe. A román rendőr – akiről azt gondolhatnók, hogy neki minden székely falu egyforma – viszont állítólag annyira megszerette a falut, hogy az áthelyezés gondolatát nem tudta elviselni, és az amúgy is szívbeteg ember a rá nehezedő nyomásba belehalt. Ha ezeket az eseményeket is hozzáolvaszuk a történethez, szinte magától adódik a következtetés, hogy tán a zsaroló mégsem került teljesen perifériára, hisz a polgármesterrel, a rendőrrel mégiscsak el tudta intézni az ügyet – lehet, hogy itt bebizonyosodik: a csapdaállítók maguk sem számítottak ekkora halra? Ezt mindenképp aláhúzni látszik az a rövid epizód is, miszerint az akciónak a minden gyanún felül álló résztvevői közül valaki – és talán éppen az, aki végül autójával üldözőbe vette a zsarolót – a lebuktatás előtt néhány órával megszólította a később lelepleződő bűnöst, hogy ő is benne van-e az akcióban, és annak értetlenkedő válaszát hallva úgy vágta ki magát, hogy a közelgő kosaras bál szervezését nevezte végül akciónak. Azt jelenti tehát, hogy első körben P.-t is feddhetetlennek vélelmezték, azokhoz tartozott következképp, akik a falu társadalmának megbecsült csoportjába integrálódtak. Az ügy eltusolása, helyi szintű kezelése kapcsán akkor további magyarázatokat találunk a falusi elitek működéséről, az elitcseréről és pozícióátmentésről, és a feljelentés kapcsán pedig a méltánytalanságot tovább nem tűró lentiek morális ökonómiájáról? Meddig feszíthető az értelemadó magyarázat és az események közötti meg nem felelés reflektálatlansága?

Miközben az események tudományos reprezentációit létrehozzuk, van-e lehetőségünk arra, hogy megőrizzük és láttassuk az emberi tartalmakat: a szeretőtartó és a kórházban az elmebetegét játszó zsaroló tragikomédiáját, a hangosbemondóba kiáltó polgármester neveltségességét, a helyiek kárörömet és gúnyos vigyorát, a zsarolót utánzó gesztusait, miközben az egészét mesélik, a rendőr drámáját és a temetésére busszal felkerekedő, Moldva északi részéig utazó helyiek együttérzését, akik annak ellenére mentek el a temetésre, hogy nyolcvankilenc előtt a rendőr túlkapásaival szerzett magának hírnevet, és a forradalom idején meg is akarták lincselni. Igen, az a kérdés, hogy – a futball területéről hozva a párhuzamot – milyen szerepeket vesz magára a megfi-

gyelő: Hadas Miklós ő vagy inkább Darvasi László? Hadas tudományos szövege mond el többet a futballról, vagy Darvasi karcolatai? A kérdést tovább bontva: az itt elmesélt történet esetében például a tudományos szöveg alkalmasabb-e arra, hogy visszaadja a helyzet összetettségét, vagy pedig erre csak az irodalmi szöveg jó? Mit hozunk létre valójában, amikor etnográfiai szöveget írunk? Van-e bátorságunk a hallott történetre és ezzel mintegy a helyi magyarázatra támaszkodva az olvasóra bízni, hogy ő vonjon le következtetéseket? Mennyire tolható el az irodalmi szöveg irányába és/vagy mennyire hagyható nyitva egy etnográfiai munka – ezek azok a kérdések, amelyek megakadályoztak abban, hogy a hallott történetet egyszerű etnográfusi diskurzusba átültetve formáljam tudományos szöveggé.

A választ nem biztos, hogy megtaláltam, sőt biztosabb, hogy nem találtam meg. De ha újra vissza kellene térnem Hadas és Darvasi példájára, én nem feltétlen, nem szívesen foglalnék állást egyikőjük mellett sem, hisz számomra Hadas egy kicsit Darvasi is. És fordítva. Az a nehéz feladat, persze, hogy a megfigyelésnek és a közvetítésnek e némiképp két eltérő szerepébe egyszerre tudjunk behelyezkedni.

Látnunk kell, hogy itt az események nagyon erősek, mindegyre átütnek az etnográfusi történet szövetén, mintegy jogot követelnek maguknak, és ezen keresztül a helyiek is láthatóvá válnak. De mi történik akkor, ha a vizsgált jelenség nem rendelkezik ilyen világos narratív szerkezettel és a mindennapitól ennyire elütő jelleggel, és a magyarázatban teljesen elfedjük, ezzel pedig lezárjuk a történetet? Megeshet, hogy értelmezésünkkel úgy járunk, mint Fuks és barátja történetében a történet vége felé felkerekedő kirándulók, akik a hegyek között oda szeretnének eljutni, ahol a panziót vezető család feje fiatalkorában, eltévedve egy varázsos helyre ért, és ezt a helyet akarja megmutatni családjának. Azt gondoljuk, hogy valami szépet fogunk látni, közben pedig csak egy példás kispolgár egyetlen félrelépésére való megemlékezésnél asszisztálunk, úgy, hogy a sötétben önkielégítő kispolgár zihálását hallgatva fogalmunk sincs arról, hogy mi történik. Hisz a történeteknek – mint láthattuk – mindig van folytatása, további helyi értelmezése. És vagy bepillantást nyerünk a titok mögé, vagy nem.

Merünk-e egy történetet rendkívüliségében vagy banalitásában meghagyni, vagy legalább megmutatni a mindennapokban rejlő rendkívüliséget és banalitást, és úgy fejezni be, mint Fuks barátja, Witold, aki az önkielégítést végző családfő titkára rájön ugyan, de a nagy titkot nem tudja megoldani, és visszatér a családjához? Merjük-e vállalni, hogy esetleg nem oldottunk meg semmit, hogy a káoszról nem lett rend, vagy amennyiben igen, csak annyira, amennyire eredetileg is benne volt? Merjük-e írásunkat egy ilyen köznapi, már-már jellegtelen, színtelen, sem irodalmi, sem tudományos értelemben nem szárnyaló mondatlallal befejezni: *Ebédre tyúkhúsleves volt.* □